

Potpukovnik
Dane AJDUKOVIĆ
diplomirani ekonomista

Potpukovnik
Sreten ČUPIC
magistar ekonomskih nauka

UTICAJ MATERIJALNE POTROŠNJE JNA NA JUGOSLOVENSKU PRIVREDU

I

MATERIJALNA POTROŠNJA JNA KAO DEO UKUPNE FINALNE POTROŠNJE

1. *Pojam, sadržaj i specifičnosti vojne potrošnje.*¹ — U procesu funkcionisanja društveno-ekonomskog sistema,* privreda i oružane snage, kao njegovi podsistemi, uspostavljaju mnogostruke veze i odnose. Zbog bogatstva pojavnih oblika i mnogostrukosti njihovih međusobnih direktnih i indirektnih uticaja teško bi se mogla načiniti neka preciznija klasifikacija tih veza i odnosa. Međutim, one najbrojnije i najizrazitije mogu se identifikirati.

Posmatrano u globalu, najmnogobrojnije i najkarakterističnije su one veze i odnosi koje između oružanih snaga i privrede nastaju po osnovu proizvodnje, raspodele i potrošnje dobara.

Poznato je da su oružane snage jedan od značajnih potrošača proizvedenih dobara. Zbog toga one predstavljaju snažan faktor u oblasti prometa robe i usluga. Epitet velikog potrošača oružane snage su stekle time što konstantno troše veliki deo ukupne finalne

¹ Termin »vojna potrošnja« ili »proizvodnja za vojne potrebe« pojmovno razgraničava finalnu proizvodnju po kriterijumu institucionalne a ne funkcionalne namene finalnih proizvoda. Prema ovom shvatanju, neki proizvod je »proizvod za vojne potrebe« ako je utrošen ili na neki način upotrebljen u vojnim institucijama. Iz praktičnih razloga, ova analiza obuhvata samo institucije JNA koje predstavljaju samo deo ukupnog broja vojnih institucija u oružanim snagama.

* U ovom članku obuhvaćeni su najvažniji rezultati analize koju su autori izradili u okviru makroprojekta »Privredni sistem SFRJ«.

proizvodnje privrede. Otuda oružane snage, pre svega obimom svoje potrošnje, najneposrednije deluju i na obim ukupne proizvodnje finalnih proizvoda.

S druge strane, oružane snage su velika organizacija u čijoj strukturi potrošnje je zastupljen ogroman asortiman proizvoda koji je podložan promenama, što neposredno deluje i na strukturu ukupne finalne proizvodnje.

Celokupna struktura finalnih proizvoda koji se troše u oružanim snagama može se globalno agregirati u dve osnovne komponente.

Prvu grupaciju sačinjavaju tzv. *proizvodi opšte namene*, dakle, proizvodi koji su neophodni za život i rad svake organizacije, pa i vojne. (Tu su proizvodi koji ne moraju zadovoljavati nikakve specifične »vojne« kriterijume i koji zbog toga nisu unapred predodređeni za potrošnju u oružanim snagama).

Drugu grupu čine specifično *vojni proizvodi* (vojna oprema i naoružanje). Ova grupa se karakteriše time što se još u procesu proizvodnje namenjuje vojnim potrebama i zbog toga oni moraju odgovarati strogim kriterijumima namene koje određuju vojne strukture. Posebna karakteristika ove grupe je i u tome što su potrošači (kupci) ovih proizvoda isključivo oružane snage.

Naravno, precizna razgraničenja između ove dve grupacije ne mogu se izvesti, jer postoji veliki broj proizvoda koji se nalaze na samim njihovim granicama. U novije doba, broj proizvoda koji imaju opštu i specifično vojnu namenu se povećava, što je uslovljeno potrebama savremenih koncepcija ratovanja, koje zahtevaju uključivanje u borbena dejstva celokupne društvene strukture.²

Posebna karakteristika druge grupe proizvoda sastoji se u tome da su to u najvećem delu proizvodi vrhunske tehnologije. Kao rezultat te okolnosti, čitav jedan industrijski kompleks orijentiše se i specijalizuje za proizvodnju tih proizvoda. Zbog tendencije stalnog usavršavanja oružja i vojne opreme, ova industrija je primorana da se stalno održava u tehnološkom »špicu«, radi čega neprekidno iznalazi nova tehnička i tehnološka rešenja, a od ostale industrije zahteva nove i sve savršenije materijale i sirovine. Tako ova industrija postaje kompleks koji je u stanju da »vuče« napred ostalu in-

² Danas je već skoro pravilo da svako motorno vozilo, namenjeno za privredu ili transport, bude do određene mere prilagođeno i za borbena dejstva. Takav je slučaj donekle i sa brodovima, civilnim avionima, građevinskim i drugim mašinama itd. Ovakva orijentacija je usvojena i u drugim zemljama, a kod nas ona ima naročiti značaj s obzirom na koncepciju ONO koja pretpostavlja opštenarodni odbrambeni rat, koji bismo vodili svim raspoloživim ljudskim i materijalnim potencijalima.

dustriju, naročito onu koja proizvodi reprodukcione materijale i polufabrikate.

Prema tome, u jednom širem kontekstu može se zaključiti da oružane snage masom i strukturom finalnih proizvoda, koje troše, imaju značajnu ekonomsku funkciju u društvenoj reprodukciji. Tehničko-tehnološki progres u oblasti proizvodnje za vojne potrebe (naročito proizvodnje specifično vojne opreme i naoružanja) nema samo uticaja na sferu prometa, već naročito i značajno na proces proizvodnje. Ti uticaji se ne ograničavaju samo na direktne isporučioce roba i usluga oružanim snagama, već preko njih i dalje, indirektno na sve privredne grane, dakle, na celokupnu privrednu strukturu.

2. *Metodološki aspekti analize uticaja vojne potrošnje na privrednu strukturu.* — Kao što je već istaknuto, vojna potrošnja (ili proizvodnja za vojne potrebe) predstavlja deo ukupne finalne proizvodnje koju u određenom periodu ostvari domaća privredna struktura. Međutim, taj deo ne iscrpljuje ukupnu vojnu potrošnju, jer se jedan deo vojnih potreba podmiruje iz uvoza. Ovaj (manji) deo potrošnje odnosi se na jedan broj proizvoda (uglavnom specifično vojne opreme i naoružanja) koji domaća privreda ne može da proizvodi ili se iz različitih razloga (najčešće ekonomskih) njihovo osvajanje i proizvodnja ne može organizovati u zemlji.

Prema tome, kada se govori o vojnoj potrošnji, imaju se u vidu dve njene kategorije: *vojna potrošnja iz domaćih izvora* i *vojna potrošnja iz uvoza*.

U okviru globalne namene koja je definisana pojmom »za vojne potrebe« ova grupacija finalnih proizvoda može se dezagregirati prema kriterijumu parcijalne namene. Tako se jedan deo proizvoda namenjuje za materijalni razvoj oružanih snaga (što rezultira promenama kvantiteta i kvaliteta naoružanja i opreme) radi podizanja nivoa njene efikasnosti u oružanoj borbi. Ova namena tim proizvodima daje investicioni karakter, pa se o toj vrsti potrošnje može govoriti, kao o *vojnoj investicionoj potrošnji*, što se može kraće i uslovno nazvati *odbrambenim investicijama*. U ovu grupu spadaju *sredstva ratne tehnike* i *građevinski objekti*.

Drugi deo proizvoda služi za izvršavanje tekućih zadataka oružanih snaga, pa se otuda o ovom delu govori kao o *tekućoj potrošnji*. U okviru ove grupacije proizvodi se mogu upotrebiti za potrebe *obuke i vaspitanja, ishrane i odevanja, održavanja i remonta sredstava, zdravstvenog zbrinjavanja ljudstva* itd.

Na taj način definisana je namenska struktura vojne potrošnje, agregatno za čitavu privredu. Celokupna privreda je, međutim,

struktuirana određenim brojem privrednih sektora od kojih svaki isporučuje tržištu samo određeni broj vrsta finalnih proizvoda. Tako se, u opštem slučaju, može reći da je ukupna proizvodnja za vojne potrebe (a i za svaku parcijalnu namenu u okviru toga) rezultat isporuka svih privrednih sektora. Otuda i svaka analiza uticaja vojne potrošnje na privrednu strukturu i, obratno, analiza mogućnosti privredne strukture da zadovolji zahteve oružanih snaga nije moguća ako se potrošnja oružanih snaga ne raščlani prema kriterijumu granskog (sektorskog) porekla finalnih proizvoda.

Osim toga, finalna proizvodnja je samo deo ukupne privredne aktivnosti. Njoj prethodi jedan komplikovan proces reprodukcione proizvodnje i potrošnje u kome učestvuje celokupna privredna struktura. Obim i struktura finalne proizvodnje uopšte, pa, prema tome, i finalna proizvodnja za vojne potrebe u krajnjoj liniji zavisi od odnosa koji vladaju u reprodukcionalnoj sferi proizvodnje. Radi toga u analizama koje imaju za cilj da sagledaju uticaje potrošnje na privrednu strukturu niukom slučaju ne može se zaobići ovo područje proizvodnje.

Zbog takvih okolnosti u ovoj analizi primenjen je međusektorski model jugoslovenske privrede, koji omogućava, upravo, ovakve vrste analiza, a koji je u pogledu primenljivosti i vrednosti rezultata doživeo široku praktičnu verifikaciju.³

Da bi ovaj metod mogao biti uopšte primenjen za analizu uticaja vojne potrošnje na privrednu strukturu, celokupna materijalna potrošnja JNA definisana je kao submatrica u matrici ukupne finalne proizvodnje jugoslovenske privrede. To je učinjeno na sledeći način.

U najopštijem slučaju, matrica celokupne finalne proizvodnje jugoslovenske privrede (P) definisana je zbirom vektor-kolona:

$$P=I+L+O+E$$

gde su:

I — *bruto-investicije*;

L — *lična potrošnja*;

O — *opšta potrošnja*;

E — *izvoz*.

³ Činjenica da je ovaj model postao stalna praksa planskih organa velikog broja zemalja, kao i obimna naučna literatura i široko područje aplikacije, dovoljna su potvrda za ovu tvrdnju. Konačno, i naša statistika redovno, počev od 1962. godine, svake druge godine publikuje sve statističke i matematičke elemente ovog modela za jugoslovensku privredu.

U globalu, vrednost finalne proizvodnje iscrpljuje čitav dohodak. Tako se ukupna struktura rashoda JNA (koji su deo ukupnog društvenog dohotka) sastoje od dve osnovne grupacije: *ličnih rashoda* (plate i dodaci vojnih lica) i *materijalnih rashoda* koji su ekvivalent materijalnoj potrošnji.

Imajući u vidu namenu finalnih proizvoda, lični rashodi u JNA su obuhvaćeni u vektoru lične potrošnje i nisu predmet ove analize. Otuda, kada se govori o potrošnji JNA, misli se na *materijalnu potrošnju*, dakle, na onaj deo finalne proizvodnje koju JNA angažuje kao organizacija.

U skladu sa već utvrđenom globalnom namenom finalnih proizvoda za potrebe JNA u opštoj strukturi finalne proizvodnje važe sledeće relacije: ako se celokupna materijalna potrošnja označi sa V , tada je:

$$V = I_v + T_v$$

gde su:

I_v — odbrambene investicije;

T_v — tekuća materijalna potrošnja JNA.

Prema našem već iznetom shvatanju o karakteru i mestu odbrambenih investicija proističe i stav prema kojem one prirodno unutar finalne potrošnje pripadaju investicionoj potrošnji. Otuda je $I = I_p + I_v$, gde je I_p — *investicije privredne i neprivredne*. Pošto su do sada odbrambene investicije tretirane kao deo opšte potrošnje, nužno sledi njihovo izdvajanje iz ovog vida potrošnje nakon čega će opšta potrošnja izgledati:

$$O = O_k + O_j + T_v$$

gde su:

O_k — *kolektivna potrošnja* (zdravstvo, obrazovanje i nauka, kultura i sl.);

O_j — *javna potrošnja* (državna uprava, pravosuđe i sl.).

Sada se matrica ukupne finalne proizvodnje (potrošnje) može napisati u obliku:

$$P = I_p + I_v + L + O_k + O_j + T_v + E$$

To znači da je matrica finalne proizvodnje određena zbirom vektor-kolona investicija (privrednih, neprivrednih i odbrambenih), lične potrošnje, kolektivne potrošnje, javne potrošnje, vojne potrošnje i izvoza.

Prema tome, u strukturi ukupne finalne proizvodnje proizvodnja za vojne potrebe predstavljena je vektorom čiji su elementi grupisani prema kriterijumu namene proizvoda i njihovog granskog (sektorskog) porekla.

Budući da je kriterijum sektorskog porekla određen brojem sektora na koje je dezagregirana privreda (npr., Savezni zavod za statistiku publikuje tabele međusobnih odnosa privrednih delatnosti za 29 sektora, a postoje i tabele za 78 ili 98 sektora), a namena proizvoda brojem definisanih parcijalnih zadataka koje JNA izvršava i za njih troši određene proizvode, vektor vojne potrošnje može se dekomponovati na veći broj podvektora i u tom slučaju on postaje *matrica vojne potrošnje*. U ovoj analizi vojna potrošnja (V) predstavljena je matricom sledećeg oblika:

$$V = I_v + T_v,$$

u kojoj su:

$$I_v = SRT_k + SRT_m + SRT_v + O_o + VGO + S_t, \quad a$$

$$T_v = O_b + H + Z + R + O_n + O_p,$$

gde oznake imaju sledeća značenja:

- SRT_k — sredstva ratne tehnike kopnene vojske;
- SRT_m — sredstva ratne tehnike mornarice;
- SRT_v — sredstva ratne tehnike RV i PVO;
- O_o — ostala investiciona oprema;
- VGO — vojnograđevinski objekti;
- S_t — stambena izgradnja u JNA;
- O_b — obuka i vaspitanje;
- H — ishrana i odevanje povremenog sastava;
- Z — zdravstveno i veterinarsko zbrinjavanje;
- R — remont i održavanje materijalnih sredstava;
- O_n — održavanje nepokretnosti;
- O_p — ostala potrošnja.

3. Neka ograničenja u statističkoj obradi tabela vojne potrošnje.

— Upotreba međusektorskog modela u analizi uticaja vojne potrošnje na privrednu strukturu podrazumeva postojanje matrice vojne potrošnje za odgovarajuću godinu za koju su izrađene međusektorske tabele.⁴

⁴ Kada se radi o upotrebi međusektorskog modela u planiranju, onda se odgovarajući elementi ove matrice pretpostavljaju da bi se ispitalo kakve će efekte to izazvati u privrednoj strukturi, s jedne strane, i mogućnosti privredne strukture da tako pretpostavljenu (predviđenu) proizvodnju realizuje.

Međutim, postojeća metodologija putem koje se sastavljaju međusektorske tabele za celu privredu ne predviđa dezagregiranje vektora finalne potrošnje dalje od osnovnih kategorija (investicije, lična potrošnja, opšta potrošnja i izvoz). Ovo je, međutim, razumljivo kada se ima u vidu da se međusektorske tabele sastavljaju sa prvenstvenim ciljem da se omoguće makro-analize privredne strukture za potrebe planiranja privrednog razvoja ili za preduzimanje mera ekonomske politike u makro-razmerama.

Primena ovog modela u pojedinim parcijalnim oblastima (odbrana, zdravstvo, školstvo i sl.) je moguća ako se na zadovoljavajući način definiše i identifikira potrošnja finalnih proizvoda u toj oblasti prema kriterijumu granskog porekla tih proizvoda. To, međutim, pretpostavlja potrebu izgradnje metodologije za bilansiranje tako definisane, parcijalne potrošnje prema ovom kriterijumu.

U tom pogledu moguće je razlikovati više osnovnih metodoloških prilaza zavisno od toga da li je primena ovog metoda analize stalna praksa ili se on primenjuje povremeno.

Ako bismo se u primeni ovog metoda analize orijentisali na duži rok, svakako da je najispravniji put za dobijanje vektora vojne potrošnje ugrađivanje određenih metodoloških postupaka u opšti statistički sistem koji funkcioniše u upravnim strukturama JNA. U tom slučaju izvor podataka za sastavljanje ovih tabela trebalo bi da bude dokumentacija o nabavkama, koja bi prethodno trebalo da u tehničkom smislu bude prilagođena opštoj klasifikaciji finalnih proizvoda (sa kojima se služi zvanična statistika pri sastavljanju međusektorskih tabela, a koja takođe mora biti dopunjena specifično vojnim proizvodima koje ona za sada ne obuhvata).⁵

⁵ U američkoj armiji, u poslednjih desetak godina, izgrađuju se tabele vojne potrošnje za različite potrebe i sa različitih aspekata. Tako postoje tabele kojima se analizira uticaj rata u Vijetnamu na celokupnu američku privredu i regionalne privrede, a takođe tabele vojne potrošnje za celokupnu američku armiju sa ciljem analiziranja mogućnosti privrede za ostvarivanje ciljeva razvoja američke vojske. Pri tome su izrađene precizne klasifikacije finalnih proizvoda za vojne potrebe na bazi opšte industrijske klasifikacije. Kao izvor podataka služili su ugovori o nabavkama ili izveštaji o nabavkama ili neposredno dokumentacija nabavki.

Precizni metodološki postupci izrade tabela vojne potrošnje, kao i same analize opisani su u više publikacija od kojih se ovde navode samo najvažnije: Donald R. Bolanger, *The Implications of Vietnam De-Escalation for the commonwealth of Massachusetts*, izdanje, Harvard University, Cambridge, 1969; W. Isard and T. W. Langford, *Impact of Viet Nam War Expenditures on the Philadelphia Economy*, izdanje, Regional Science Research Institut, Philadelphia, 1969; Igo D. J.; Moser J.; Bull E. M.; Lindsay W.; Gramza K. R., *Economic Impact Analysis: A Military Procurements Final-Demand Vector*, izdanje, Research Analysis Corporation, McLean, Virginia 1967; Leontief W. W. *The Economic Impact — Industrial and Regional — of a Vietnam de Escalation*, izd. Harvard Economic Research Projekt, 1967.

Za potrebe analize u ovom konkretnom slučaju (koja je, uzgred rečeno, prvi pokušaj aplikacije međusektorskog modela na probleme oružanih snaga u nas) nije bilo moguće ove tabele izraditi na način koji je ranije izložen, najviše zbog toga što takav pristup zahteva angažovanje većeg broja institucija u JNA i znatno veći fond rada. Radi toga je u ovoj analizi primenjena jedna veoma uprošćena metodologija. Ona bazira na činjenici da je bilo moguće uspostaviti dovoljno preciznu korespondenciju između klasifikacije finalnih proizvoda kojom se služi statistika i budžetske klasifikacije.

Činjenica da su pojedinačne stavke budžetske klasifikacije opisane nazivima proizvoda za čije se nabavke po tim stavkama mogu trošiti finansijska sredstva, u najvećem broju slučajeva je omogućavala da se za svaku od tih stavki identificiraju grane, isporučio ci finalnih proizvoda (kojima je određena stavka opisana).

Pokazalo se da najveći broj stavki iz strukture materijalnih rashoda JNA, u stvari, predstavlja vrednosni izraz finalnih proizvoda jedne privredne grane.

Po pravilu, više različitih budžetskih stavki predstavljeno je proizvodima jedne privredne grane, jer je budžetska klasifikacija (koja je, prirodno, rađena za druge potrebe i prema drugim kriterijumima) znatno detaljnije razrađena od klasifikacije privrednih grana.

U manjem broju slučajeva događalo se da jedna budžetska stavka sadrži proizvode dve ili više privrednih grana. Tako, na primer, jedna određena budžetska partija i pozicija opisana je kao: nabavka potrošnog materijala za održavanje prostorija. U takvim slučajevima očigledno je da je iznos utrošenih finansijskih sredstava prema toj stavci vrednosni izraz za četke, metle, paste za parkete, deterdžente itd., koji su nabavljeni na tržištu. Svi ovi proizvodi su, naravno, proizvodi različitih privrednih grana. U tom slučaju, vrednost izražena novčano za sve te proizvode podeljena je na odgovarajuće delove metodom uzorka preko dokumenata o nabavci u kojima su naznačeni pojedinačni proizvodi sa njihovim cenama.

Iako ovakvi slučajevi nisu bili masovni, činjenica da je taj deo na odgovarajući način aproksimiran verovatno je negativno delovala na homogenost strukture potrošnje prema granskom poreklu finalnih proizvoda. To povećava jednu, već pretpostavljenu grešku koja postoji zbog samog uprošćenog metodološkog pristupa.

Radi toga, matrice finalne potrošnje JNA koje su izrađene za potrebe ove analize *ne mogu se smatrati potpuno tačnim u smislu statističkih kriterija*. U ovom slučaju, dakle, one se mogu tretirati

samo kao manje-više uspešna aproksimacija prave strukture vojne potrošnje.

Pa ipak, i u tom obliku, uz sva moguća ograničenja u pogledu njihove statističke vrednosti, ove tabele se mogu uspešno koristiti u analizi. Pri tome treba imati u vidu da je analiza usmerena ne toliko u pravcu izvođenja određenih veličina koje bi pledirale na visok stepen tačnosti (pre svega, u statističkom smislu), već više da bi se pokazali opšti odnosi koji vladaju u privrednoj strukturi, a naročito da bi se pokazali putevi i postupci za neke buduće analize.

OBIM, STRUKTURA I DINAMIKA VOJNE POTROŠNJE

Za analizu vojne materijalne potrošnje JNA odabran je period protekle decenije iz više razloga.

1. Taj period se karakteriše značajnim društveno-ekonomskim zaokretima u pravcu daljeg razvoja samoupravljanja i jačim delovanjem tržišnih zakona i odnosa u svim fazama društvene reprodukcije. Budući da je materijalna potrošnja JNA strukturni deo opšte finalne potrošnje zemlje i da baš taj deo u suštini determiniše efikasnost materijalnog faktora oružane borbe, utoliko je značajnije analiziranje njenog kretanja i prilagođavanja opštim privrednim i društvenim tokovima zemlje.

2. U našem društvu i oružanim snagama SFRJ izvode se intenzivne pripreme za koncipiranje perspektivnog razvoja do 1985. godine. Tako je u SSNO-u trenutno u fazi realizacija vrlo ambicioznog programa studija i analiza koje prethode izradi plana i na osnovu njih će se već u ovoj godini moći realnije utvrditi ciljevi, pravci, politika i zadaci oružanih snaga u periodu od 1976. do 1985. godine. Studije po tematici i sadržaju treba da pruže elemente za bitne ocene stanja armijskih i značajnih društveno-ekonomskih resursa, kao i predviđanje relevantnih uticajnih faktora na razvoj oružanih snaga u planskom periodu.

Analiza kretanja materijalne potrošnje u proteklom periodu doprineće da se materijalni razvoj oružanih snaga realnije koncipira, jer se, pre svega, ova potrošnja posmatra u uskoj povezanosti sa strukturnim razvojem privrede i mogućim međusobnim uticajima.

3. Najzad, od 1962. godine u našoj zemlji se redovno objavljuju zvanične tabele međusobnih odnosa (input-output) privrednih delatnosti, pa je na čitav taj period u analitičkom pogledu moguće egzak-

ino primeniti metod međusektorske analize.⁶ Ovaj metod analize se u novije vreme u svetu afirmisao kao moćno sredstvo ekonomske analize, naročito analize reproduktivne sposobnosti privrede, pa u skladu s tim i sagledavanje proizvodnih mogućnosti privrede u jačanju materijalne baze narodne odbrane. U tom smislu ovaj metod analize, upotrebljen u procesu koncipiranja dugoročnih ciljeva materijalnog razvoja oružanih snaga, znatno podiže na viši nivo kvaliteta planiranja i obezbeđuje veći stepen realnosti koncipiranih ciljeva u pogledu njihove ostvarljivosti.

Uobičajena je praksa da se u analizi troškova narodne odbrane polazi od veličine budžeta JNA, mada razvojem teritorijalne komponente pod troškovima narodne odbrane treba podrazumevati i druge aspekte troškova, tj. pripreme ostalih subjekata za odbranu zemlje. Međutim, ovaj rad obuhvata samo analizu troškova JNA, i to prvenstveno materijalnih, sa naglaskom na troškove opremanja JNA sredstvima ratne tehnike. Sa tog stanovišta daje se struktura budžeta JNA kao globalan prikaz odnosa osnovnih vidova potrošnje u Armiji.

P R E G L E D

veličine i strukture budžeta SSNO za period od 1962. do 1968. godine
u milionima dinara

Tabela 1

Godina	Veličina budžeta	Struktura budžeta			Iznos u % od ND	
		plate	mater. pot.	ostala	pot. bud.	mat. p.
1962.	izn. 2700,9	764,3	1598,8	337,8	7,77	4,60
	% 100,0	28,3	59,2	12,5		
1964.	izn. 3563,8	1028,6	2211,0	324,2	6,46	4,01
	% 100,0	28,9	62,0	9,1		
1966.	izn. 5460,0	1527,6	3436,0	496,4	5,83	3,67
	% 100,0	28,0	62,9	9,1		
1968.	izn. 7308,1	2028,1	4883,8	396,6	7,01	4,68
	% 100,0	27,8	66,8	5,4		

⁶ Do sada su objavljene zvanične tabele međusobnih odnosa privrednih delatnosti jugoslovenske privrede za 1962, 1964, 1966. i 1968. godinu. Na bazi tih tabela i detaljnih podataka o vojnoj potrošnji zasnovan je analitički pristup sagledavanju uticaja i međuzavisnosti materijalne potrošnje JNA i jugoslovenske privrede. Podaci o vojnoj potrošnji potiču iz godišnjih izveštaja o realizaciji budžeta JNA za iste godine za koje su konstruisane tabele.

U tabeli je uočljiv konstantan udeo plata u strukturi budžeta i kreće se u proseku oko 28%, ali i stalna tendencija rasta materijalne potrošnje na račun odgovarajućeg smanjenja ostale potrošnje. Iako su plate aktivnih vojnih lica nominalno rasle, u stvari realno su stagnirale, što se indirektno može zaključiti iz prikazanih odnosa i realnog kretanja nacionalnog dohotka u tom periodu.

Najveće smanjenje budžeta dostignuto je 1966. godine i iznosi 5,83% od nacionalnog dohotka, a može se objasniti zahtevima i potrebama društvene i privredne reforme. Stabilizacija privrede i intenziviranje privrednog rasta kao osnovni ciljevi privredne reforme u tom periodu uslovljavali su izvesno ograničavanje budžetske potrošnje.

U periodu između 1962. i 1968. godine materijalna potrošnja se kretala između 60 i 70% ukupne budžetske potrošnje. Međutim, sa stanovišta uticaja na proizvodnju svi vidovi materijalne potrošnje nemaju isti efekat. Najveće uticaje ima nabavka ratne opreme i naoružanja naročito u sferi tehnoloških odnosa reprodukcione proizvodnje, pa će zbog toga u narednim razmatranjima biti težište upravo na tom vidu materijalne potrošnje. To je potencirano i velikim značajem ove vrste potrošnje na borbenu sposobnost oružanih snaga i složenošću planiranja, jer se pored velikog broja drugih uticajnih faktora u znatnoj meri mora računati na proizvodne mogućnosti privredne strukture. Prema tome, i materijalnu potrošnju JNA treba posmatrati sa stanovišta privredne strukture, tj. prema granskom poreklu proizvoda, jer svaka grana ili sektor ima različite međusobne tehnološke veze i odnose. Tako granska struktura finalne proizvodnje za potrebe JNA, raščlanjena na uvoznu i domaću komponentu, predstavlja osnov za sagledavanje međusektorskih odnosa privrede u svim fazama proizvodnje. U celini razmatrana, ona obrazuje vektor-kolonu domaćih i uvoznih finalnih proizvoda, a dalje raščlanjena prema nameni obrazuje matricu domaće finalne proizvodnje i matricu uvezenih finalnih proizvoda za potrebe JNA.⁷

U periodu od 1962. do 1968. godine finalna proizvodnja za potrebe JNA ima izgled dat u tabeli 2.

⁷ Obrada je izvršena na bazi 29-sektorskog modela privrede, mada su međusektorske tabele u dezagregiranju privrede išle najviše na 98 sektora. Međutim, u prikazu rezultata išlo se, radi veće preglednosti, na 16 sektora ili grupa sektora.

FINALNA PROIZVODNJA ZA POTREBE JNA
u periodu 1962—1968 godine u milionima dinara

Tabela 2

Redni broj	Godine	1962.			1964.*	1966.			1968.		
		svega	domaća	uvoz		svega	domaća	uvoz	svega	domaća	uvoz
1.	UKUPNO	1598,8	1377,5	221,3	2211,0	3436,0	3046,7	389,3	4883,7	4034,0	849,7
2.	Elektroenergija, proizvodnja uglja i nafte	117,8	117,8		107,4	135,9	129,9	6,0	142,6	138,3	4,3
3.	Crna i obojena metalurgija										
4.	Proizvodnja nemetala										
5.	Metalna industrija	442,2	333,3	108,9	866,0	1192,2	992,4	199,8	1655,2	1301,4	353,8
6.	Brodogradnja	9,4	8,2	1,2	42,3	53,8	51,6	6,7	190,0	107,6	82,4
7.	Elektroindustrija	180,5	73,1	107,4	71,8	285,5	114,6	170,9	650,3	249,0	401,3
8.	Hemijska industrija	29,0	25,7	3,3	58,4	81,4	78,2	3,2	83,3	82,0	1,3
9.	Građevinski materijal	20,8	20,4	0,4							
10.	Drvena industrija i industrija papira	16,9	16,9		29,2	36,9	36,2	0,7	43,0	42,2	0,8
11.	Tekstilna industrija i ind. kože, obuće i gume	43,6	43,6		98,6	214,6	214,0	0,6	180,5	180,4	0,1
12.	Prehrambena industrija	149,9	149,9		229,8	357,5	357,5		377,6	377,6	
13.	Grafička, filmska, raznovrsna i ind. duvana	18,9	18,8	0,1	19,2	29,8	29,2	0,6	32,2	31,6	0,6
14.	Poljoprivredu i šumarstvo	6,7	6,7		2,8	5,3	5,3		5,0	5,0	
15.	Građevinarstvo	466,6	466,6		583,3	869,4	868,6	0,8	1306,4	1301,3	5,1
16.	Saobraćaj i veze	51,7	51,7		43,5	72,7	72,7		93,7	93,7	
17.	Trgovina i ugostitelj. uslužno zanat., komunal. delat. i stari materijal	44,8	44,8		58,7	96,5	96,5		123,9	123,9	

* Za 1964. godinu nije rađena matrica uvoznih koeficijenata, pa zbog toga nije ni uvoz odvajan od finalne proizvodnje iz domaćih izvora.

Iz tabele je, već na prvi pogled, uočljivo da skoro sve privredne grane direktno isporučuju svoje finalne proizvode JNA, izuzimajući samo crnu i obojenu metalurgiju i proizvodnju nemetala. Međutim, i ove industrijske grane isporučuju svoje proizvode u vrlo malim i zanemarljivim količinama koje Armija koristi u najvećoj meri kao potrošni materijal. Ali indirektno i ove grane su od velikog značaja za JNA, s obzirom na to da proizvode reprodukcione materijale za finalnu proizvodnju namenjenu vojnim potrebama. Tako je vojna potrošnja potpuno zavisna od celokupne domaće privrede, a od uvoza samo delimično, najviše kada su u pitanju proizvodi metalne i elektroindustrije, a znatno manje brodogradnje, hemijske i ostalih privrednih grana. Logična su nastojanja JNA i zemlje u celini da u tom pogledu što manje zavise od uvoza jer, pored ostalih faktora, nezavisnost i bezbednost zemlje je i time uslovljena.

Ako se 1962. uzme kao bazna godina, onda se obim vojne potrošnje kretao ovim tempom:

	1962.	1964.	1966.	1968.
Ukupna vojna potrošnja	100	138	215	305
Iz domaćih izvora	100		221	293
Iz uvoza	100		176	384

Ukupna vojna potrošnja 1968. godine je porasla za tri puta. Nešto brže je rasla potrošnja iz uvoza nego iz domaćih izvora, što se može objašnjavati i posledicama devalvacije dinara. U strukturi potrošnje JNA uvoz je varirao od 14% 1962, zatim 11% 1966. do 17% 1968. godine. U okviru ovih procenata dominantno je učešće uvoza sredstava naoružanja i specijalne ratne opreme. To najbolje ilustruju podaci o strukturi uvoza u kome sredstva ratne tehnike po godinama imaju sledeće učešće: 87,3% 1962, 84,3% 1966. i 93,1% 1968. godine.

Apsolutni iznosi u tabeli 2 ne ističu u dovoljnoj meri odnose u granskoj strukturi finalne proizvodnje za vojne potrebe, pa se za tu svrhu daje tabela relativnih odnosa (tabela 3).

za period 1962--1968. godine

Tabela 3

Redni broj	Pri-vredne grane	Godine			1962.			1964.			1966.			1968.		
		svega	domaća	uvoz	svega	domaća	uvoz	svega	domaća	uvoz	svega	domaća	uvoz	svega	domaća	uvoz
1.	UKUPNO	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2.	Elektroenergija, proizvodnja uglja i nafte	7	9		5	4	4	2	3	3	1					
3.	Crna i obojena metalurgija															
4.	Proizvodnja nemetala															
5.	Metalna industrija	28	24	49	39	35	33	51	34	32	42					
6.	Brodogradnja	1	1	1	2	2	2	2	4	3	10					
7.	Elektroindustrija	11	5	49	3	8	4	44	13	6	47					
8.	Hemijska industrija	2	2	1	3	3	3	1	2	2						
9.	Građevinski materijal	1	2													
10.	Drvena industrija i industrija papira	1	1		1	1	1		1	1						
11.	Tekstilna industrija i ind. kože, obuće i gume	3	3		5	6	7		4	5						
12.	Prehrambena industrija	9	11		10	10	12		7	9						
13.	Grafička, filmska, raznovrsna i ind. duvana	1	1		1	1	1		1	1						
14.	Poljoprivreda i šumarstvo															
15.	Građevinarstvo	29	34		26	25	29		27	33						
16.	Saobraćaj i veze	4	4		2	2	2		2	2						
17.	Trgovina i ugostitelj. uslužno zanat., komunal. delat. i stari materijal	3	3		3	3	3		2	3						

Granska struktura potrošnje pokazuje da u finalnoj proizvodnji za vojne potrebe dominantno učestvuje nekoliko industrijskih grana: metalna, elektroindustrija, prehrambena industrija i građevinarstvo. Samo ove grane procentualno obuhvataju oko 4/5 te proizvodnje u toku čitavog perioda, a konkretno po godinama vidi se iz pregleda procentualnog učešća ovih grana zajedno u ukupnoj proizvodnji za potrebe JNA:

	1962.	1964.	1966.	1968.
U ukupnoj potrošnji	77	78	78	81
U potrošnji iz domaćih izvora	74		78	80
U potrošnji iz izvoza	98		95	89

Naročito je veliko učešće metalne industrije (prosečno oko 1/3) koja obuhvata gotovo u celini proizvodnju sredstava ratne tehnike. U uvozu proizvoda za vojne potrebe učešće metalne industrije je još veće i iznosi oko 50%, a skoro isto toliko u uvozu učestvuju i proizvodi elektroindustrije. Proizvodi elektronike (radarski i radio-uređaji, telekomunikacioni sistemi, sredstva automatizacije i dr.) imaju sve masovnije primenu u vojsci, a u savremenim uslovima vođenja oružane borbe veliki je značaj i uloga ovih sredstava. Tehnološki proces proizvodnje ovih proizvoda je veoma složen i samo najrazvijenije zemlje mogu organizovati masovnu i ekonomski racionalnu proizvodnju. Zbog toga su male, nedovoljno razvijene, pa i srednje razvijene zemlje orijentisane na uvoz tih retkih i skupih proizvoda.⁸

Stambena izgradnja za potrebe stalnog sastava JNA uključena je u građevinsku delatnost jer se finansira iz budžeta JNA i time znatno povećava učešće građevinarstva u finalnoj proizvodnji za JNA koje se kreće u proseku oko 30%.

U interesu potpunijeg sagledavanja materijalne potrošnje JNA, naročito proizvoda sredstava ratne tehnike i izvođenja zaključaka, daje se tabela 4 u kojoj je potrošnja raščlanjena na pojedine homogenije namenske grupe i tabela 5 koja sadrži relativne odnose veličina iz prethodne tabele.

⁸ Prema ABC selekciji država, koja je izrađena na bazi objektivnih ekonomskih uslova i sposobnosti da razvijaju i proizvode SRT, Jugoslavija se nalazi u grupi C na 27 mestu. Zemlje u ovoj grupi sopstvenim razvojem obezbeđuju od 10 do 50% (izuzev Švedske), po licencama proizvode od 10 do 40%, a uvoze naoružanje od 30 do 70%. Na istraživanju i razvoju SRT radi prosečno od 1.000 do 20.000, a u proizvodnji od 10.000 do 100.000 ljudi. ABC selekcija sadrži četiri grupe: A, B, C i D.

Dr Stevan Barać, *Idejni projekat za izučavanje ekonomike narodne odbrane Jugoslavije*, (str. 26) Institut za ekonomiku industrije Jugoslavije, Beograd, 1969.

FINALNA POTROŠNJA JNA

po nameni i granskoj strukturi (u milionima dinara)

Tabela 4

Redni broj	Vrsta potrošnje po godinama		Sredstva ratne tehnike iz domaćih izvora				Sredstva ratne tehnike iz uvoza				Sredstva ratne tehnike ukupno				Građevinska delatnost				Tekuća potrošnja				Svega			
			Sredstva ratne tehnike iz domaćih izvora		Sredstva ratne tehnike iz uvoza		Sredstva ratne tehnike ukupno		Građevinska delatnost		Tekuća potrošnja															
			62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68
1.	UKUPNO		192,5		855,9	1262,3	194,6		344,3	810,7	387,1	746,0	1200,2	2073,0	485,5	567,1	825,0	1238,7	726,2	897,8	1410,7	1572,0	2211,0	3436,0	4883,7	
2.	Elektroenergija, proizvodnja uglja i nafte																									
3.	Crna i obojena metalurgija																		117,8	107,4	135,9	142,6	117,8	107,4	135,9	142,6
4.	Proizvodnja nemetala		123,9		709,8	954,1	92,5		176,5	339,6	216,4	649,4	886,4	1293,7		7,1	0,2		218,7	216,4	305,8	361,4	866,0	1192,2	1655,2	
5.	Metalna industrija				23,4	64,0	1,2		6,0	82,3	9,4	10,4	29,3	146,4					31,9	29,0	43,6	9,4	42,3	58,3	190,0	
6.	Brodogradnja				70,5	184,7	100,8		161,1	388,5	150,3	43,5	231,6	573,2					30,2	28,3	53,9	77,2	180,5	285,5	650,3	
7.	Elektroindustrija		49,6																29,0	43,6	61,1	56,8	29,0	58,4	81,4	83,3
8.	Hemijska industrija				20,3	26,6						14,8	20,3	26,6		20,8						20,8				
9.	Građevinski materijal																									
10.	Drvna industrija i industrija papira		8,9		18,7	21,2					8,9	17,4	18,7	21,2					8,0	11,8	18,1	21,8	16,9	29,2	36,9	43,0
11.	Tekstilna industrija i ind. kože, obuće i gume				8,9	5,4			0,6	0,1		7,4	9,5	5,5					43,6	91,2	205,1	175,0	43,6	98,6	214,6	180,5
12.	Prehrambena industrija																		150,0	229,8	357,5	377,5	149,9	229,8	357,5	377,6
13.	Grafička, filmska, raznovrsna i ind. duvana		0,1		0,1	0,4	0,1		0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,6		0,1	0,3	0,1	18,7	18,9	29,3	31,5	18,9	19,2	29,8	32,2
14.	Poljoprivreda i šumarstvo				0,3	0,4						0,1	0,3	0,4					6,7	2,7	5,0	4,5	6,7	2,8	5,3	5,0
15.	Građevinarstvo																		450,8	558,7	813,4	1222,3	15,8	24,5	56,0	84,1
16.	Saobraćaj i veze		0,6		1,3	1,8					0,6	0,9	1,3	1,8		2,3	2,7	3,7	5,4	48,7	39,9	67,7	86,6	43,5	72,7	93,7
17.	Trgovina i ugostitelj, uslužno zanat., komunal. delat. i stari materijal		1,3		2,6	3,7					1,3	1,9	2,6	3,6		4,5	5,4	7,6	10,9	39,0	51,4	86,3	44,8	58,7	96,5	123,9

RELATIVNI ODNOSI FINALNE POTROŠNJE JNA
po nameni i granskom poreklu

Tabela 5

Redni broj	Pri-vredne grane	Vrsta potrošnje po godinama				Ukupna potrošnja				Sredstva ratne tehnike iz domaćih izvora				Sredstva ratne tehnike iz uvoza				Sredstva ratne tehnike ukupno				Građevinska delatnost				Tekuća potrošnja			
		62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68	62	64	66	68				
1.	UKUPNO	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100				
2.	Elektroenergija, proizvodnja uglja i nafte	7	5	4	3																		16	12	10				
3.	Crna i obojena metalurgija																												
4.	Proizvodnja nemetala	28	39	35	34	64				83	76	48	51	42	56	87	74	62	1			30	24	22	23				
5.	Metalna industrija	1	2	2	4	4				3	5		2	10	2	1	2	7				4	4	2	3				
6.	Brodogradnja	11	3	8	13	26				8	15	52	47	48	39	6	19	28				4	3	4	5				
7.	Elektroindustrija	2	3	3	2					2	2					2	2	1					5	4	4				
8.	Hemijska industrija	1																	5										
9.	Građevinski materijal																												
10.	Drvena industrija i industrija papira	1	1	1	1	5				2	2				2	2	2	1				1	1	1	1				
11.	Tekstilna industrija i ind. kože, obuće i gume	3	5	6	4					1						1	1	1				6	10	15	11				
12.	Prehrambena industrija	9	10	10	7																	21	26	25	24				
13.	Grafička, filmska, raznovrsna i ind. duvana	1	1	1	1																	3	2	2	2				
14.	Poljoprivreda i šumarstvo																					1							
15.	Građevinarstvo	29	26	25	27														93	99	99	2	3	4	5				
16.	Saobraćaj i veze	4	2	2	2																	7	4	5	6				
17.	Trgovina i ugostitelj. uslužno zanat., komunal. delat. i stari materijal	3	3	3	2					1						1						1	1	1	1				

Tabele pokazuju da sredstva ratne tehnike i objekti građevinske delatnosti prosečno učestvuju oko 60% u ukupnoj materijalnoj potrošnji JNA. Po godinama to učešće je sledeće:

	1962.	1964.	1966.	1968.
Sredstva ratne tehnike	24,2	33,8	34,9	42,4
Građevinska delatnost	30,4	25,6	24,0	25,4
Ukupno:	54,6	59,4	58,9	67,8

Ovi vidovi potrošnje su veoma značajni sa stanovišta povećavanja borbene efikasnosti JNA, jer u suštini predstavljaju odbrambene investicije, kako se inače u JNA tretiraju. Međutim, u širem kontekstu pojmovne identifikacije društvene potrošnje može se u teoretskom pogledu govoriti o neprivrednim investicijama društva. Dobijeni rezultati ukazuju na pozitivne tendencije kretanja odbrambenih investicija, jer već 1968. godine u strukturi ukupne materijalne potrošnje one učestvuju sa 67,8%. Pored toga, učešće odbrambenih investicija u ukupnoj materijalnoj potrošnji JNA, ukazuje i na tendenciju stagniranja, pa i relativnog smanjivanja tekuće potrošnje. Tekuća potrošnja u suštini odražava tzv. materijalne troškove izdržavanja Armije i mada je i ona u funkciji razvoja oružanih snaga, čine se ozbiljni napor u vojnim strukturama *da se ova potrošnja u planskom razvoju relativno smanjuje*. To, uostalom, pokazuje i nje-no kretanje u navedenom periodu, jer je 1962. godine u strukturi ukupne materijalne potrošnje iznosila 45,4%, 1964. 40,6%, 1966. 41,1%, a 1968. godine samo 32,2%. Indeksi kretanja pojedinih vidova potrošnje još ubedljivije govore o pravilnosti tendencija kretanja primarnih ulaganja, tj. ulaganja u jačanje odbrambenih sposobnosti JNA, naročito ulaganja u sredstva ratne tehnike.

	1962.	1964.	1966.	1968.
Ratna oprema i naoružanje	100	197,7	310,0	535,5
Građevinska delatnost	100	116,8	169,9	255,1
Tekuća potrošnja	100	123,6	194,3	216,5

Iako postoji izvesna tendencija smanjivanja uvoza vojne opreme i naoružanja, u ovom periodu uvoz se zadržava na dosta visokom nivou. U odnosu na male, ali razvijene zemlje Evrope (Švedska, Ho-

landija, Belgija i dr.), kojima nivo razvijenosti i struktura privrede omogućava da same proizvode (70%) SRT, a ostatak (30%) moraju da uvoze, procenat našeg uvoza koji po godinama iznosi 1962. 50,3%, 1966. 28,7% i 1968. 39,1% ukazuje na sve veće proizvodne mogućnosti naše privrede. Samo 1966. godine taj procenat je na nivou koji se prema nekim analizama smatra potpuno optimalnim za te zemlje.⁹ Prema tim analizama optimum za proizvodne mogućnosti naše privrede kreće se oko 55%, koji je već, prema gornjim podacima, prevaziđen. Inače, naša dugoročna orijentacija je na stalno smanjivanje uvoza sredstava ratne tehnike i sve veće osposobljavanje i angažovanje domaće privrede u tom pravcu, što će se odraziti i u dugoročnom planu razvoja naših oružanih snaga. Presudnu ulogu u smanjenju uvoza imaju grane metalne i elektroindustrije, jer u ukupnom uvozu sredstava ratne tehnike proizvodi ovih grana učestvuju: 1962. godine sa 100%, 1966. sa 98%, a 1968. sa 90%. Te grane i u domaćoj finalnoj proizvodnji sredstava ratne tehnike zauzimaju dominantno učešće, na primer, 1962. godine 90%, 1966. 91% i 1968. 91%. *Otuda i razvoj ovih industrijskih grana direktno determiniše proizvodnju sredstava ratne tehnike u miru i ratu i ona je neposredno zavisna od razvoja ovih privrednih grana.*

Očigledno da JNA kao krajnji potrošač apsorbuje značajan deo ukupne finalne proizvodnje privrede i na taj način ima, takođe, značajan uticaj na tokove društvene reprodukcije. O stepenu intenziteta tih uticaja dovoljno svedoče i podaci o učešću vojne potrošnje u ukupnoj opštoj potrošnji:

	1962.	1964.	1966.	1968.
Ukupno:	(u milionima dinara)			
Opšta potrošnja	2788,3	3818,8	6086,0	6924,5
Potrošnja JNA	1598,8		3436,0	4883,7
Iz domaćih izvora:				
Opšta potrošnja	2649,7		5855,2	6635,3
Potrošnja JNA	1377,5		3046,7	4034,0

Iz ovih podataka proizilazi da više od polovine — skoro 2/3 opšte potrošnje društva odlazi na potrošnju JNA.

⁹ Dr Stevan Barać, Isto, str. 26.

Po godinama to izgleda ovako:

	1962.	1964.	1966.	1968.
Ukupno:	57,3	57,9	56,7	70,5
Iz domaćih izvora	52,0		52,0	60,8

Veće učešće ukupne potrošnje JNA u ukupnoj opštoj potrošnji može se tumačiti činjenicom da veći deo uvoza finalnih proizvoda u okviru opšte potrošnje društva odlazi za potrebe JNA. Iz ekonomske teorije poznato je da baš ovaj deo potrošnje društva raznim merama ekonomske politike može efikasno delovati na stabilnost privrede i intenziviranje privrednog rasta.

To najbolje potvrđuju rezultati analize u poglavlju: *Uticaj vojne potrošnje na privrednu strukturu*, koji će biti objavljen u narednom broju.